

УДК 811.161.2'367

Людмила Шитик

<http://orcid.org/0000-0001-5941-672X>

ФЕНОМЕН ПОДВІЙНОГО СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФУНКЦІЙНОЇ ГРАМАТИКИ

**Рецензія на монографію Н. Кобченко
«Система подвійних синтаксичних зв'язків
у граматичному ладі сучасної української мови»
(Київ : ВД «Освіта України», 2018. – 514 с.)**

Сучасному етапові розвитку української лінгвістичної думки властиве панування функційного підходу до вивчення мовних одиниць і категорій, застосування якого, у граматиці зокрема, сприяло більш глибокому аналізу та адекватному потрактуванню деяких синтаксичних явищ. Сьогодні поглиблення й заповнення прогалин крізь призму нових методологічних принципів потребує теорія синтаксичних зв'язків, певні аспекти якої досі залишаються непереконливо обґрунтованими або ж узагалі не вивченими.

Монографія «Система подвійних синтаксичних зв'язків у граматичному ладі сучасної української мови» спрямована на заповнення однієї з таких лакун, а саме на розв'язання проблеми подвійного синтаксичного зв'язку та синтаксичного зв'язку, що має перехідну між подвійним та одиничним природу. Ця праця становить оригінальне комплексне дослідження, виконане на матеріалі сучасної української мови. Її актуальність умотивована потребою адекватно кваліфікувати феномен подвійного синтаксичного зв'язку, з'ясувати його граматичну природу, механізм реалізації, описати умови й сфери функціонування, висвітлити умови перехідності до одиничного вияву. Усі ці завдання авторка рецензованої монографії успішно виконала.

Оскільки традиційний підхід до аналізу системи синтаксичних зв'язків, що ґрунтується на формальних показниках поєднаних компонентів, давно потребував ревізії, заслуговує схвалення доречний вибір та переконливе обґрунтування теоретико-методологічного інструментарію дослідження, стрункість та послідовність вибудованої концепції аналізованого явища, чітке опертя на заявлені наукові постулати й дотримання заявлених принципів дослідження.

Одним із таких засадничих принципів став погляд на синтаксичний зв'язок загалом як на «опосередкованого носія певного значення». Синтаксичний зв'язок Н. Кобченко потрактовує як власне-мовне віддзеркалення справжніх зв'язків між реаліями позамовного світу та обґрунтовує два етапи в реалізації цього віддзеркалення: «1) дійсні зв'язки між реаліями проектуються в семантико-синтаксичні відношення між синтаксемами на семантико-синтаксичному рівні організації речення; 2) семантико-синтаксичні відношення проектуються на формально-граматичний рівень, де постають у вигляді синтаксичних зв'язків між морфологійними вираженнями синтаксем» (Кобченко, 2018, с. 103). По-перше, зазначений підхід, з одного боку, унеможливорює сплутування таких явищ, як семантико-синтаксичне відношення та синтаксичний

зв'язок, а з іншого – враховує кореляції між ними. По-друге, це дало змогу подолати обмеженість традиційної кваліфікації подвійного синтаксичного зв'язку, наявність якого дотепер констатували здебільшого в реченнях із подвійним присудком (за іншими концепціями, із предикативним означенням або дуплексивом). Дослідниця довела, що насправді подвійний синтаксичний зв'язок охоплює низку різновидів, об'єднаних спільними типологічними ознаками, і становить підсистему в загальній системі синтаксичних зв'язків. Цими ознаками є: вторинність зв'язку в структурі речення; замкнена траєкторія розгортання; комплексність (залучення кожного з компонентів тричленної конструкції до зв'язку з двома іншими не поетапно, а водночас); порушення принципу закритості; однотиповий або контамінований вияви; передбачуваність, але необов'язковість зв'язку; безпосередній або опосередкований характер розгортання; функціонування на рівні як простого речення, так і складного; реалізація в комбінації трьох форм (Кобченко, 2018, с. 111–125).

На нашу думку, особливого поцінування потребує структура монографії, призначена не просто для того, щоб дати повний опис наукової позиції в освітленні проблеми подвійного синтаксичного зв'язку, а й змодельовати логічну систему скрупульозного розгляду кожного з його типів та виявів, що робить виклад легким для сприйняття й зрозумілим у доведенні. Зокрема, у першому розділі окреслено історію становлення синтаксичних зв'язків та класифікаційні пошуки в цій галузі як тло, на якому вияскравлено зародження поняття «подвійний синтаксичний зв'язок», простежено динаміку його змістового наповнення та встановлено сучасний обсяг. Цікаві спостереження викладено щодо винаходу терміна «тяжіння», автором якого традиційно вважають Л. Булаховського. Авторка ж показує, що це позначення раніше в метамові характеристики зв'язку між підметом і подвійним присудком використав М. Перегінець, не надаючи йому термінологічного статусу.

Другий розділ монографії присвячений обґрунтуванню засадничих принципів дослідження й методології, з'ясуванню диференційних ознак подвійного синтаксичного зв'язку та причин його перехідності з одиничним, укладанню класифікації різних типів подвійного синтаксичного зв'язку й визначенню їхнього місця в загальній класифікації синтаксичних зв'язків. Третій розділ розкриває граматичну сутність і механізми реалізації подвійного предикативного зв'язку, його взаємодію з іншими синтаксичними зв'язками в процесі

організації та ускладнення реченневих конструкцій, а також його зони перехідності з одиничними синтаксичними зв'язками. Подвійний предикативний зв'язок, що полягає в одночасній взаємозалежності одного компонента з двома іншими, між якими теж встановлено конкретний тип синтаксичного зв'язку, залежно від граматичної природи поєднаних одиниць та техніки реалізації диференційовано на власне-предикативний та предикативно-кореляційний. У четвертому розділі висвітлено сутність і сфери поширення подвійного підрядного зв'язку, обґрунтовано подвійну природу опосередкованого та прислівно-кореляційного синтаксичних зв'язків. І, нарешті, п'ятий розділ містить аналіз контамінованих, або синкретичних, типів подвійного зв'язку – підрядно-предикативного та підрядно-взаємозумовленого.

Досить вдало авторка поєднала описовий метод із методом моделювання: створення структурних моделей тричленних конструкцій, у яких реалізовано подвійний синтаксичний зв'язок, уможливило повно й докладно представити сфери його функціонування.

Заслуговує на схвалення й з'ясування чинників, що впливають на вибір між називним та орудним відмінками прикметника в реченнях з подвійним присудком і на вибір між знахідним та орудним у реченнях із приоб'єктним потенційним присудком. Розв'язок цього питання є не лише органічним складником учення про подвійні власне-предикативний та підрядно-предикативний зв'язки, а й доповнює теорію відмінка, надаючи важливі відомості про функційну конкуренцію зазначених відмінкових форм. Оскільки для теоретичної граматики це нова й важлива інформація, вважаємо цілком умотивованим винесення її в додатки (див. Додаток 6 «Конкуренція називного й орудного відмінків у конструкціях з подвійним предикативним зв'язком» та Додаток 7 «Конкуренція знахідного й орудного відмінків у конструкціях з подвійним підрядно-предикативним зв'язком»).

Особливу цінність рецензованої праці вбачаємо в тому, що Н. Кобченко дослідила не лише всі типи подвійного синтаксичного зв'язку й описала сфери їхньої реалізації, а й присвятила увагу їхнім перехідним виявам. У монографії висвітлено синкретичні зони подвійного синтаксичного зв'язку, тобто описано ті конструкції, де синтаксичному зв'язкові властивий граматичний характер, перехідний між одиничним та подвійним виявами. Авторка схарактеризувала чинники, які зумовлюють руйнування синтаксичної трійки (тричленної конструкції, між компонентами якої функціонує подвійний синтаксичний

зв'язок), що призводить до постання синтаксичного зв'язку перехідної природи, а саме: 1) активні процеси граматикизації у сфері дієслова; 2) транспозиційний діапазон орудного відмінка, що охоплює як спрямування в предикативну, так і в адвербіальну сфери; а також можливість не лише синтаксичного, а й морфологічного ступеня переходу ад'єктивів до адвербіальної сфери; 3) здатність порядку слів та інтонації впливати на функційне навантаження компонентів реченевої структури, зокрема залежність атрибутивної чи предикативної функції ад'єктива від його позиції в реченні; 4) асиметрія семантичної і формально-граматичної структур речення, спричинена наявністю вторинних знаків предикації; 5) валентні особливості дієслів деяких лексико-семантичних груп; 6) властивість

сурядного зв'язку формувати закриті ряди (Кобченко, 2018, с. 127–158), а також 7) утворення словосполучень поєднанням двох іменників, уможливлене категорійною специфікою цього класу слів (Кобченко, 2018, с. 350–351).

Істотно впливає на високе поцінування рецензованої монографії й той факт, що серед здобутків синтаксису української мови ще немає такого дослідження, яке б комплексно й вичерпно висвітлювало феномен подвійного синтаксичного зв'язку, показувало б його місце в загальній системі синтаксичних зв'язків. Маємо переконання, що монографія Н. Кобченко є важливим внеском у створення функційної граматики сучасної української мови, гостру потребу в якій так відчувають сьогодні як фахівці-науковці, так і викладачі вищих навчальних закладів.

Liudmyla Shytk

PHENOMENON OF DOUBLE SYNTACTIC CONNECTION THROUGH THE PRISM OF FUNCTIONAL GRAMMAR

Review of the monograph by Natalia Kobchenko
The system of double syntactic connections
in the grammatical system of the modern Ukrainian language
(Kyiv: VD "Osvita Ukrainy", 2018. 514 p.)

Матеріал надійшов 15.02.2018